

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԶԱԻՐԵԱՆ

ՍԱՅԵԱԹ ՆՈՎԱ

XIII

ՍԱՅԵԱԹ ՆՈՎԱՆ ԾԱՂԱԾՈՒ

Սայեաթ Նովայի կենսագրութեամբ զբաղող բոլոր ուսումնասիրողներից միայն Լէոնիձէն պնդում է, թէ Սայեաթ Նովան ոչ միայն եղել է Իրակլի թագաւորի աշուղը, այլեւ նրա ծաղրածուն: Լէոնիձէն համոզւած է, թէ կարողացել է հաստատել իր այս կարծիքը, որ մէկից աւելի անգամներ կրկնում է իր գրքում: Պ. Ասատուրը՝ գերախօսելով Լէոնիձէի գիրքը՝*) տրամադրութիւն է ցոյց տալիս ընդունելու նրա կարծիքը, միայն մի քիչ մեղմացրած ձեւով: Նա ասում է, թէ Սայեաթ Նովայի գիրքը Իրակլի արքունիքում եղել է խիստ ցած եւ դրանով է բացատրւում, որ, հայերէն եւ թուրքերէն երգերի համեմատութեամբ, նրա վրացերէն երգերի բովանդակութիւնն ու ոգին աւելի թեթեւ են:

Նա համաձայն չեմ այս տեսակէտին: Ի հարկէ պալատական աշուղի վիճակը չէր կարող չանդրադառնալ նրա «պալատական» ստեղծագործութեան վրա: Նա չէր կարող որոշ չափով հաշի չառնել իր կախումը թագաւորից: Չէր կարող բոլորովին զերծ լինել եւ աշխարհի հզօրների հաճելի լինելու զգացմունքից: Յամենայն դէպս, բնական է, որ նա պիտի ջանար խուսափել բարձր իշխանաւորների դժգոհութիւնը յարուցանող քայլերից: Միակ զօրաւոր ուժը նրա ձեռքին՝ երգիծանքն էր՝ թագաւորի եւ նրա շրջապատի հասցէին, մի ուժ, սակայն, որ երկսայրի զէնք էր եւ կարող էր սպառնալ աքսոր, կամ, թերեւս, է՛լ աւելի ծանր հետեւանքներ:

Այդպէ՛ս էր Վրաստանի պալատական բանաստեղծութեան բնոյթը: Բանաստեղծները սահմանափակւում էին միայն ջատագովութիւններով: Վրաց պատմագրերը այսպէս են բնորոշում նրանց. «Ներգիչները նստած դովարանում էին թէյմուրաղ արքայից արքային»:**)

Բոլորովին այլ գիրք ունէր Սայեաթ Նովան Իրակլիի պալատ-

*) «ՆՈՐ ՈՒՂԻ», 1930, № 4-5, էջ 156.

**) „ისხდენ მგოსანნი და აჭებდენ მეფეთ-მეფე თეიმურაზს“. ქართლის ცხოვრება, ტ. II. გვ. 392.

տում : Նա արծարծում էր հասարակական բնոյթ կրող հարցեր , զբաղւում էր առանձին անհատներով եւ , առհասարակ , չօշափում էր իրեն հետաքրքրող ամէն խնդիր : Այսպէս , մենք զիտենք արդէն , որ նա սաստիկ յարձակում դործեց դաժան կալածատէրերի վրա : Երբ նրան վիրաւորեց արքայազն Վախթանգը , Սայեաթ Նովան ծաղրի ենթարկեց նրան :

Հակառակ դրան , անկասկած է , որ պալատական աշուղի վիճակը չէր կարող չանդրադառնալ Սայեաթ Նովայի ստեղծագործութեան վրա եւ դրանով է բացատրւում մասամբ , որ նրա վրացերէն երգերը աւելի թոյլ են համեմատած հայերէն եւ թուրքերէն երգերի հետ : Այն էլ պէտք է ասել , որ վրացերէն երգերը մեզ հասել են աղջատւած , շատ անկատար վիճակում : Նրանք բոլորը դրի են առնւած յիշողութեամբ , զանազան ձեռքերից անցնելուց յետոյ , յօրինւելուց շատ տարիներ անցած : Սայեաթ Նովայի ձեռքով դրւած ոչ մի վրացերէն երգ չի հասել մեզ : Վրացերէն երգերի հրատարակչը խոստովանում է , թէ ինքը ոչ մի խմբադրական ուղղում չի մըտցրել , այլ առանց փոփոխութեան հրատարակութեան է տւել ինչ որ ընկել է իր ձեռքը :

Ահա ա'յս հանգամանքներով պէտք է բացատրէր Պ . Ասատուրը Սայեաթ Նովայի վրացերէն երգերի համեմատական թուութիւնը եւ ոչ թէ դրանից հետեւցնէր , թէ Սայեաթ Նովան եղել է Իրակլի թագաւորի ծաղրածուն :

Իսկ ի՞նչ ապացոյցներ է բերում Լէոնիձէն՝ հաստատելու համար իր պնդումը :

Ամէնից առաջ նա վկայութեան է կանչում Սայեաթ Նովայի խօսքերը վրացերէն երկու երգերից .

ա) «Իմ ձեռքին կայ ոսկենաշխ թաշկինակ , Դու հո գիտես'ս՝ ես ծաղրածու եմ :*)

բ) «Ես աստուծային ծաղրածու եմ :»**)

Առաջին խօսքը պարունակող ոտանաւորը մի դիմում է Սայեաթ Նովայի կողմից իր սիրականին՝ մի անհամաձայնութեան առթիւ : Աշուղն ամէն կերպ դուրսում ու հաւատացնում է իր սիրուհուն , թէ նա ինչպէս որ ուզի կարող է վարւել իր հետ , թէ ինքը վառւում է սիրուց , թէ իր միակ տենչանքը նրան տեսնելն է : Նա գանգատւում է , որ խիստ տխուր է , որ չի կարողանում նետ կամ նիզակ գտնել ,

1) „ժոմաձէ Ֆարիս եղմանձիլոյ ,
 եղմարի զար , ոյժի զանա“ . Գրիճաճիլոյ , ԳՅ . 112 .

2) „Նան—եղմարի զար , լցոյննար“ . Գրիճաճիլոյ , ԳՅ . 119 .

որպէսզի իր կուրծքը ծակէ, եւ հաւատացնում է, թէ ինքը գլխի ու կրծքի ցաւ ունի եւ այդ հիւանդութիւնից բժշկւելու համար նա դեղ չի ճարի, մինչեւ որ չգտնի սիրուհու կրծքի վրա թաղնւած նուր. Ի դէպ, վերջացնում է երգիչը խորամանկութեամբ, հրապուրելով իր գեղեցկուհուն. ես իմ ձեռքին ունիմ ոսկիով նաշխւած մի թաշկինակ, չէ՞ որ դու գիտես՝ ես ծաղրածու եմ :

Պարզ է, որ այս ոտանաւորի մէջ խօսք չկայ Սայեաթ Նովայի դիրքի մասին թաղաւորական սլախտում. նա մերթ թախանձագին աղաչում է, մերթ զարթ կատակով աշխատում վերագտնել իր սիրուհու համակրանքը: Ուրիշ եղբակացութիւն կարելի չէ հանել:

Լէոնիձէի երկրորդ վկայութիւնը առնւած է այսպէս կոչւած անբանք - քերա - այբուբենի զովասանքից: Սա ոտանաւորի մի տեսակ է, տարածւած հայերի եւ վրացիների մէջ 17-18րդ դարերում, որ նպատակ ունէր այբուբենի, այն ժամանակւայ հասկացողութեամբ ընդհանրապէս գիտութեան ջատագովանքը: Աշուղը այբուբենական կարգով թւում է բոլոր տառերի անունները եւ իւրաքանչիւր տառին տալիս է կարճ բնորոշում: Ի հարկէ, նման ոտանաւորներից կարելի չէ սպասել բանաստեղծական բարձր արժանիքներ կամ կենսագրական տեղեկութիւններ. դրանք առանձին կարճ խօսքեր են կամ իրար հետ որոշ իմաստով չկապւած բառեր, յաճախ առանձին խօսքերի մէջ, նոյն իսկ զուրկ ներքին բովանդակութիւնից: Լէոնիձէի յիշած ոտանաւորը մեզ հասել է շատ վատ վիճակում. այբուբենի տառերը շատ անգամ չեն համապատասխանում առաջ բերող բառերի սկզբնատառերին, ոտանաւորների չափը սխալանւած չէ, եւ բերւած արտայայտութիւնները յաճախ անհեթեթ են: Դժուար է համաձայնել Լէոնիձէի հետ, որ նրա յիշած խօսքը ունի ինքնակենսագրական նշանակութիւն:

Զգալով իր դիրքի տկարութիւնը՝ Լէոնիձէն աշխատում է վկայութեան կանչել Կալմասուրայի հեղինակ Սեւազիլիին՝ յիշելով վերջինիս խօսակցութիւնը Սայեաթ Նովայի հետ: Այդ տեղ Սայեաթ Նովան խօսելով իր ունեցած յաջողութեան մասին վրաց արքունիքում, ի միջի այլոց, ասում է. «ինձ ամենքը սիրով ընդունում էին, ոչ միայն իմ երգելու արւեստիս, այլեւ զարթութեանս (խումբորբիցայ) եւ մարդկանց մէջ ինձ լաւ պահել գիտնալուս պատճառով» (էջ 30): Լէոնիձէն ուզում է հաւատացնել, թէ խումբորա նշանակում է ծաղրածութիւն, մինչ վրաց լեզւի մէջ շատ գործաձական այդ բառը նշանակում է զարթութիւն, կատակ:*)

*) Նշմրոճ - წყლიანობა (ესე არს სიტყუაჲეთილი და გამაჲინებულნი კაცთა) — სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი, გვ. 460.

Որ ինկաշվիլին խումրոբա բառը հասկանում է «կատակի, զարթութեան» իմաստով, երեւում է Կալմասոբայի հէնց նոյն կտորից, ուր մի քանի տող վար ինկաշվիլին գործ է ածում խումրոբա բառը արդէն պարզ զարթութեան իմաստով. վերջացնելով իր վէճը Սայեաթ Նովայի հետ՝ ինկաշվիլին ասում է. «Այսպէս խաղաղ ու կատակով — խումրոբեթ — մենք վերջացրինք մեր կերակուրը»:

Որպէս վերջին փաստ, Լէոնիձէն ասում է (էջ 18) «Իբրեւ պալատական ծաղրածու, աւանդական կարգով, Սայեաթ Նովան, մէջլիաների ժամանակ, հագնում էր կարմիր գոյնի հագուստ»: Իր այս կարծիքը նա հիմնաւորում է Սայեաթ Նովայի միայն մի մասով մեզ հասած վրացերէն երգի կտորով.

«Թագաւորներից մէջլիսի կանչող,
«Իշխաններից պատուով ուրախութեամբ ընդունող,
«Կարմրագոյն կարայում պճնւած».*)

Ակներեւ է, որ այս կտորն էլ չի կարող արդարացնել Լէոնիձէի պնդումը. ծաղրածուներին թագաւորներն իրենց մէջլիաներին չեն կանչում, նրանք ի պաշտօնէ պարտաւոր են ներկայ լինել: Նմանապէս եւ իշխանները, նոյն իսկ թագաւորական ծաղրածուներին պատուով չեն ընդունում, այլ միայն թոյլ են տալիս ներկայ գտնւել իրենց խնջոյքներին: Իսկ ինչ վերաբերում է Սայեաթ Նովայի ծաղրածուի հագուստին, բոլորովին անհասկանալի է, թէ Լէոնիձէն ինչի՞ վրա հիմնւած պնդում է, թէ կարմիր գոյնը ծաղրածուի հագուստի գոյնն է բնորոշում: Ընդհակառակը, յայտնի է, որ մահմետական արեւելքում, հետեւաբար եւ Վրաստանում, ուր 17 եւ 18րդ դարերում իշխում էին պարսկական բարքերն ու սովորութիւնները, մարդիկ հագնում էին դեղին եւ կարմիր գոյնի հագուստներ:**)

Մեզ հասել են Սայեաթ — Նովայի երկու ծաղրական ոտանաւորները: Մէկը առաջին անգամ հրատարակել է Ե.Տակաշվիլին:***)

կցելով հետեւեալ ծանօթութիւնը. «Դիւանբէկ (Մդիվանբէկ) ճա-

*) «მეფესთაგან მეჯლისს მოწოდებული,
„თავადებთან პატივი(ცემით) შვიდული,
„აღიბფერის კაბით გამშვივებული“.

* *) Dozy, Dictionnaire des Vetements chez Arabes, p. 6-7, Mohl, Le livre des rois. t. 7, p. 242.

***) Е. Такашвили. Описание рукописей общества грамотности, стран. 322.

սլուռ Ղապլանիշվիլիին^{*)} հարսանիքին իշխան Բաղրատիոն – Մուխրանցու աղջկայ հետ, երբ հարսուհիսին առաջնորդեցին ննջասենեակ, Սայեաթ Նովան, որ ներկայ էր այնտեղ եւ գտնուում էր իշխանազն Գէորգիի շքախմբում, տեսնելով նիհար, կուզ, չիլ, դուրս ընկած փորով փեսային եւ բարձրահասակ ու բարեկազմ հարսին, յանպատրաստից մի ոտանաւոր ասաց, որով ծաղրում էր փեսայի այլանդակութիւնը, եւ իր խօսքը վերջացրեց ասելով, թէ, այնուամենայնիւ, հարսը շուտով պիտի դադարի աղջիկ լինելուց»:

Երկրորդ ոտանաւորը, որ Սայեաթ Նովայի որդի Իվանի ձեռագրից առնելով, առաջին անգամ հրատարակել է Լէոնիձէն (էջ 18), վերաբերում է վրաց Անտոնիոս Ա. Կաթողիկոսին (1720–1788): Սա Վախտանգ Գ. Թադաւորի թոռն էր, 1744 թւին, 24 տարեկան հասակում օծւել էր կաթողիկոս, իր ժամանակի համար լայն զարգացման տէր մի մարդ էր եւ շատ մտերիմ էր Թէյմուրազ, ապա Իրակլի Թադաւորներին հետ: Նա գտնուում էր սերտ յարաբերութեան մէջ կաթողիկ միսիոնարներին հետ, որոնք աշխատում էին Թիֆլիսի եւ Գօրիի հայութիւնը կաթողիկոսեան դարձնել: Մօտիկութիւնը կաթողիկներին հետ պատճառ դարձաւ, որ Անտոնիոսի հակառակորդները 1755 թ. օգոստ. 16ին, Մցխեթի եկեղեցական ժողովում, զրկեն նրան կաթողիկոսութիւնից: Իր անկումից յետոյ Անտոնիոսը դնաց Ռուսաստան եւ այնտեղ մնաց մինչեւ 1762 թ., երբ, Թէյմուրազի մահից յետոյ, Իրակլին յետ բերեց եւ նորից բարձրացրեց կաթողիկոսական աթոռը:

Այս Անտոնիոսի դէմ է ուղղւած Սայեաթ Նովայի երկրորդ ոտանաւորը, որ յօրինւած է 1755 թ. կէսերին, երբ Անտոնիոսը դեռ կաթողիկոս էր, բայց անկումն արդէն նախորոշւած էր: Ահա՛ այդ ոտանաւորը.

1) Դիմում Անտոնիոսին.

«Սրբազնազոյն Կաթողիկոս,

«Քե՛ղ է պատկանում մեր յարգանքը.

«Ասում են զրպանդ լիքն է, այդ ո՞նց պատահեց»:

2) Անտոնիոսի պատասխանը.

«Ուղղեցէ՛ք կրճքիս մահաբեր հրացանը,

«Ինձ սուֆի (աղատախոհ) են կոչում.

^{*)} Սա բանաստեղծ ու փիլիսոփայ իշխ. Մզեհարուկ Օրբելեանին էր (1730–1794), որ վրաց եզովպոսի անուն էր ստացել: Լաւ ծանօթ էր հայերէն լեզւին եւ հայերէնից վրացերէնի էր քարգմանել յուճարէն փէրի Արմէնեան փիլիսոփայական երկը:

«Ես կորցրի խելքիս տոպրակը, այդ ո՞նց պատահեց»:

Ի հարկէ, այս երկու ոտանաւորներն էլ կարելի չէ կոչել «ծաղրածու» երգեր: Նրանք յանդուգն են եւ անպատկառ, մանաւանդ վերջինը, որ ուղղւած է վրաց եկեղեցու թէկուզ եւ դիրքով խախտւած, բայց դեռ իր պաշտօնի գլուխը գտնող կաթողիկոսի հասցէին: Այդ քայլը, ի հարկէ, չի կարող պատիւ բերել Սայեաթ Նովային, որ քար էր նետում ընկածի գլխին, բայց միւս կողմից ապացոյց է նաեւ քաղաքացիական մեծ քաջութեան: Նա պարզ ու որոշ կերպով ակնարկում է թէ կաթողիկոսի նիւթական կախումը կաթողիկոսներից եւ թէ նրա անխելքութեան հասնող ազատամտութիւնը: Թէեւ Անտոնիոսն այն ժամանակ արդէն շնորհազուրկ էր, գլուխում էր պաշտօնադրութեան նախօրեակին, բայց եւ այնպէս նա վրաց եկեղեցու պետ էր, եւ Սայեաթ Նովայի յանդգնութիւնը չափից աւելի էր: Ինչպէս յետոյ կը տեսնենք, Սայեաթ Նովան շատ թանգ վճարեց իր այդ վարմունքի համար:

XIV

ՍԱՅԵԱԹ ՆՈՎԱՆ ԴԵՍՊԱՆ

Այն կարծիքը, թէ Սայեաթ Նովան, շնորհիւ իր մտերմութեան Իրակլի թագաւորի հետ եւ վերջինիցս վայելած առանձին վստահութեան, մէկից աւելի անգամներ դեսպանի պաշտօն է կատարել հարեւան պետութիւնների մօտ, ծագել է վրաց գրականութեան մէջ: Այդ ենթադրութիւնն առաջին անգամ իր դրքում յայտնել է Գրիշաշվիլին, 1918 թւին: Առաջ բերելով այն աւանդութիւնը, որ իբր թէ Սայեաթ Նովան յաճախ դեսպանական ճամբորդութիւններ է կատարել հարեւան խաների մօտ, Գրիշաշվիլին եզրակացնում է, թէ այդ աւանդութիւնն այնքան էլ ճշմարտութիւնից զուրկ չէ եւ յենում է Սայեաթ Նովայի յայտնի ոտանաւորի վրա (էջ 107), որ գրւած է, երբ Սայեաթ Նովան արդէն քահանայ էր եւ պատրաստւում էր վարդապետ դառնալ: Այդ ոտանաւորի մէջ Սայեաթ Նովան յիշում է իր առաջնայ փայլուն եւ յաջողութիւններով լի կեանքը վրաց թագաւորների արքունիքում եւ համեմատութիւն է անում իր առաջնայ եւ ներկայի կեանքի միջեւ: Ոտանաւորում ի միջի ալիոց, կայ հետեւեալ տողը.—

(Սայեաթ Նովան) էլ չի երթայ ոչ քաղաւորների,
ոչ խաների մօտ. *)

*) Զեղար Գագա Խոնտփարտան, Կրեմտանա. Գոթիճաշիլո, ԳԳ. 107.

Այս տողը Գրիչաշվիլին հասկանում է այն իմաստով, որ Սայեաթ Նովան այլևս վրաց թագաւորի կողմից ղեկանադիտական յանձնարարութիւններ կատարելու չէ ոչ խոնդկարների, այսինքն՝ պարսից շահերի եւ օսմանեան սուլթանների, ոչ էլ հարեւան խաների մօտ:

Գրիչաշվիլիի կարծիքը բաժանում է եւ պրոֆ. Կ. Կեկելիձէն, որ յենւելով Սայեաթ Նովայի մտերիմ յարաբերութիւնների վրա Իրակլի թագաւորի եւ սրա որդիների, մանաւանդ Գէորգիի հետ, շատ որոշ կերպով պաշտպանում է Սայեաթ Նովայի դեսպանութեան վարկածը:

Հայոց գրականութեան մէջ Սայեաթ Նովայի դեսպանութեան խնդիրը յարուցւեց 1926 թւին եւ վէճի առարկայ եղաւ մի կողմից Լէօի եւ Սաշա Օգանէզաշվիլիի եւ միւս կողմից Գ. Ասատուրի միջեւ («Ռորհ. Հայաստան», «Մարտակոչ»): Ըստ էութեան այդ բանավէճը ոչ մի նոր եւ արժէքաւոր նիւթ չտւեց, բայց հետաքրքրական է հարցադրութեան եւ խնդրի քննութեան տեսակէտից (Տե՛ս Մելիքսեթբէգի գիրքը, էջ 118-122):

Լէօն, հիմնւելով Սաշա Օգանէզաշվիլիի իրեն արած պատմութեան վրա, պնդում է, որ Սայեաթ Նովան արքայազն Իրակլիի հետ դառնել է Նադիր Շահի զօրքերի մէջ Հնդկաստանում: (1738 թ.):

Բացի այդ, ըստ Լէօի, Սայեաթ Նովան սպանւել է ոչ թէ, ինչպէս հաստատւած է համարւում, եկեղեցու շէմքին, այլ ճանապարհին դէպի պարսից բանակը գնալիս՝ համոզելու համար Շահին, որ դադարեցնէ Թիֆլիսի անպաշտպան բնակիչների տմարդի կոտորածը:

Մի ուրիշ յօդւածում նոյն Լէօն պնդում է, որ եթէ Սայեաթ Նովան որոշել է դնալ Շահի մօտ, պատճառն այն էր, որ նա շատ նշանաւոր մարդ էր Պարսկաստանում եւ կապեր ունէր բարձր շրջանների հետ շնորհիւ այն բանի, որ, իբրեւ դեսպան, յաճախ այցելում էր Պարսկաստանը. այս հանգամանքը նա ինքն էլ է վկայում իր վրացերէն երգերից մէկում:

Իր հերթին Սաշա Օգանէզաշվիլին, հիմնւելով Արքահամ Կրեդացու պատմութեան եւ Զօր. Քիշմիշելի ուսումնասիրութեան վրա, հաւատացնում էր, թէ Սայեաթ Նովան արքայազն Իրակլիի հետ 1737 թ. եղել է Պարսկաստանում եւ Հնդկաստանում, Նադիր Շահի կողմից Վրաստանում հաւաքած զօրքերի հետ: Այդ ժամանակ Սայեաթ Նովան դեռ նշանաւոր (դաստան) աշուղ չէր, ասում է Օգանէզաշվիլին:

Թէ Լէօնն եւ թէ Օդանէզաշվիլիին արժանի պատասխանը տւեց Գ. Ասատուրը, որ ապացուցեց, թէ երկուսի ասածն էլ արդիւնք է երեւակայութեան: Նա հաստատեց, որ Սայեաթ Նովայի Շահի մօտ գնալիս ճանապարհին սպանւած լինելու մասին աւանդութիւն գոյութիւն չի ունեցել: Անհիմն երեւակայութիւն է եւ Սայեաթ Նովայի զինուորական ծառայութեան մէջ գտնուիլն ու Նադիր Շահի զօրքերի հետ Հնդկաստան գնալը: Շատ բանաստեղծների պէս, Սայեաթ Նովան էլ սիրում է խօսել իր գոյութիւն չունեցած ճշմարտութիւնների մասին: Այդ հանգամանքը իրաւունք չի տալիս բնաւ անգոյ փաստերով ճօխացնելու նրա կենսագրութիւնը:

Միւս կողմից, Մելիքսեթբէգը քննելով վերոյիշեալ ոտանաւորը՝ ցոյց է տալիս, որ Սայեաթ Նովան սիրում է իր երգերում խօսել իր այցելած եւ տեսած շատ երկրների մասին: Նման յիշատակութիւններ պատահում են թէ հայերէն, (8, 5, 25, 1, 27, 1, 30, 3) եւ թէ վրացերէն (108, 5, 114, 5) երգերում, ուստի Մելիքսեթբէգը չի բաժանում Ասատուրի կարծիքը, թէ Սայեաթ Նովայի ճանապարհորդութիւնները լոկ բանաստեղծական այլաբանութիւններ են, եւ հիմնւելով Թամբուրի Արուսիւնի պատմութեան վրա, եւ այս վերջինս ընդունելով Սայեաթ Նովայի տեղ, պնդում է, թէ Սայեաթ Նովան իրօք կատարել է այդ ճանապարհորդութիւնը: Մենք արդէն տեսանք, թէ Թամբուրի Արուսիւնը ոչ մի առնչութիւն չունի Սայեաթ Նովայի հետ:

Սայեաթ Նովայի դեսպան լինելու ենթադրութիւնը հազիւ թէ իրական հիմք ունենայ: Դրա դէմ է խօսում նախ հասարակ տրամաբանութիւնը: Վրաստանի դրութիւնը Պարսկաստանի հանդէպ չափազանց բարդ էր ու փափուկ. Թէյմուրազը, ապա Իրակլին ստիպւած էին ճարտարօրէն դիրք պահել Պարսկաստանի եւ Ռուսաստանի միջեւ: Նրանք ձգտում էին ազատել Պարսկաստանի դերիշխանութիւնից եւ մօտենալ Ռուսաստանին, եւ նրանց դեսպանները պէտք է լինէին նրբամիտ ու ճարպիկ մարդիկ, որոնք կարողանային պարւելից արքունիքում յարգանք ներշնչել ոչ միայն իրենց անձնական կարողութիւններով, այլեւ ծագումով եւ իրենց հայրենիքում վայելած դիրքով: Որքան եւ տաղանդաւոր՝ Սայեաթ Նովան պարզ աշուղ էր եւ չէր կարող դեսպանի պաշտօնով ներկայանալ ոչ միայն Պարսկաստանի հզօր վեհապետի արքունիքում, այլեւ Վրաստանի հարեւան խաների մօտ: Անշուշտ Թէյմուրազի կամ Իրակլիի մտքովն

էլ չէր անցնի իր սլալատական աշուղին դեսպան ուղարկել որեւէ թագաւորի կամ խանի մօտ:

Ինչպէս արդէն ասել եմ, ինձ համար ոչ մի կասկած չկայ, որ Սայեաթ Նովան եղել է Պարսկաստանում էլ, Հնդկաստանում էլ, այլեւ, անշուշտ, Վրաստանին մօտ գտնուող երկրներում, բայց ոչ որպէս դեսպան, այլ իր աշուղական արւեստը կատարելագործելու նպատակով, հաւանաբար, արհեստաւորի կամ վաճառականի դործակատարի պաշտօնով:

Եթէ Սայեաթ Նովան դեսպանութիւն արած լինէր, այդ մասին որեւէ հետք կը մնար նրա երգերում, այն ինչ ամենահեռաւոր ակնարկ իսկ դոյութիւն չունի, բացի վերեւ յիշած եւ ոմանց շփոթութիւն պատճառող վրացերէն երգի մի տողից. Սայեաթ Նովան «էլ չի երթայ ոչ թագաւորներին, ոչ խաների մօտ»: Այս տողը աշխատում է բացատրել եւ Լէոնիձէն (էջ 19-20), բայց նոյնպէս անյաջող: Ի նկատի ունենալով, որ Սայեաթ Նովան իր երգերում յաճախ Իրակլիին անւանում է «խան», Լէոնիձէն կարծում է թէ «թագաւորներ», «խաներ» ասելով աշուղը հասկանում է Իրակլիին: Բանաստեղծական այս արտայայտութեամբ նա ուզում է ասել որ արքունիքից հեռանալուց յետոյ այլեւս Իրակլիի մօտ վերադառնալու չէ: Մի բռնադրօսիկ բացատրութիւն, որ, ի հարկէ, հարցի լուծումը չէ:

Ինձ թւում է, որ այդ տողը սէտք է հասկանալ բառական մըտքով, այսինքն՝ որ Սայեաթ Նովան յայտնում է, թէ Իրակլիի մօտից հեռանալուց յետոյ այլեւս նոր հովանաւոր փնտռելու չէ, էլ չի ձգտելու սլալատական աշուղ դառնալ «ոչ թագաւորներին, ոչ խաների մօտ»: Յայտնի է որ մի թագաւորի կամ խանի մօտից որեւէ պատճառով հեռացող աշուղները, շատ անգամ, նոր հովանաւոր էին որոնում եւ սրա մօտ շարունակում իրենց արւեստը: Սայեաթ Նովան ուզում է ասել, թէ իրեն համար սլալատական աշուղի պաշտօնը վերջացած է, ինքը նոր հովանաւորի յետեւից չի ընկնելու:

Փարիզ

(Շարունակելի)

